

INNOVÁCIÓK A KISTÉRSÉGI FEJLESZTÉSBEN

(Innovation in the Development of Small Regions)

G. FEKETE ÉVA

Kulcsszavak:

kistérség bottom-up fejlődés kistérségi innovációs potenciál innovációs stratégia

A kistérségi fejlesztésben a folyamatos megújulóképesség erősítését célzó innovációs stratégiák jelentősége a tudás társadalma felé haladva különösen felértékelődik. Az innovációk és terjedésük a bottom-up fejlesztésben másként értelmezhető mint a hagyományos top-down fejlődési modellben. Épp ezért a kistérségek innovációs potenciáljának és innovációs stratégiáinak meghatározásában új szempontok és módszerek jelennek meg, melyekre úgy a helyi fejlesztőknek, mint a nemzeti és regionális területpolitikák kidolgozóinak figyelniük kell.

Az innováció értelmezése a kistérségi fejlesztésben

Ha az innováció fogalmát annak klasszikus értelmezésében használjuk, minden új jelenség bevezetését vagy magát az új jelenséget innovációnak tekintünk (Johnston 1986). Ezek a jelenségek lehetnek tevékenységek, termékek, szervezetek, új emberi és közösségi viselkedési módok (Rechnitzer 1994, 119). Mint minden tudatos emberi tevékenység során, a területfejlesztésben is időről időre megjelennek a már meglévőtől különböző, új vagy újszerű jelenségek. A kistérségek fejlesztésében így az innovációk két nézőpontból is vizsgálhatók: 1) a helyi fejlődést előrevivő *műszaki-technikai, technológiai innovációk térbeni megjelenése és terjedése* folyamatokként; 2) a *fejlesztési tevékenység innovációjaként*, beleértve a technikai innovációt segítő újszerű, helyi szinten megvalósított beavatkozásokat is.

Az innováció tartalmának és hatóterületének értelmezése szorosan összefügg a fejlődés értelmezésével. A kistérségi, illetve az annak tartalmát lefedő helyi fejlesztés legtöbb értelmezésében az emberközpontú, humanisztikus fejlődésméletek a meghatározóak. A helyiek részvételére, a helyi erőforrások hasznosítására és a fejlesztés helyi kontrolljára épülő modellből merőben más fejlesztési stratégiák gyökereznek, mint a korábbi időszakok gazdasági növekedésre koncentráló, felülről lefelé irányuló fejlődési modelljeiből. A fejlődésfogalom kiterjesztésével az innováció értelmezésében is új elemek jelennek meg. Amennyiben a területi fejlődést felülről lefelé terjedő, a gazdasági növekedésben testet öltő jelenségként értelmezzük, az innováció is elsősorban a termelés korszerűsítéséhez, az ehhez szükséges új termékek, technológiák, munkaszervezési, irányítási és marketing eljárások megjelenéséhez és azok terjedéséhez kapcsolódik. Ha azonban területi fejlődésen komplexebb, a mind szélesebb embercsoport szükségleteinek mind szélesebb spektrumban való kielégítését értjük, és a szubszidiaritásból következően a „bottom-up” folyamatoknak is nagyobb teret engedünk, az innováció fogalma is kitágul. Ebben az esetben a fejlődési folyamatban az adott közösségben megjelenő újabb szükségletek, azok

felismerésének és kielégítésének új módjai, a bevont új népességcsoportok, a társadalmi kiterjedést növelő és a fenntarthatóságot biztosító új technikák is innovációként értelmezendők.

A helyi / kistérségi fejlesztéshez kapcsolódó innovációk keletkezése

A területi fejlődés hagyományos értelmezésében a fejlődés magterületei ott alakulhattak ki, ahol a leghamarabb vagy legnagyobb mértékben jelentek meg a korra jellemző húzóerők. És fordítva: addig, míg ezek a húzóerők „uralkodtak”, a magterület volt az ágazat „tökéletesítését” eredményező innovációk melegágya is, mivel a kutatás és fejlesztés magas eszköz, szellemi és pénztőke igénye csak kevés helyen engedi meg megtelepülésüket. Ugyanakkor a centrumban erőteljesebb az invenció, inspiratívabb a gazdasági környezet, kedvezőbbek a települési feltételek, sokoldalúbbak az információk, azaz gazdagabb az innovációs miliő (Camagni 1992). A növekedési pólus elmélet szerint a fejlődés ezekből a centrumokból terjed tova a távolabbi területek felé (Perroux 1964).

Az innovációk keletkezésének és terjedésének fenti modell szerinti működése néhány, a fejlődés lényegét érintő alapfeltételezésen nyugszik. Ezeket Walter Stöhr az alábbiak szerint foglalta össze:

- a fejlesztés csak néhány kiválasztott (fehér, városlakó, intellektuel) szereplő által generálható,
- a maradék népességet képtelennek tartják a fejlesztés kezdeményezésére, a kevesek felelőssége, hogy mindent megtegyenek értük,
- a kiválasztott néhány szereplő akarja és adott időkeretek és jogosítványok mellett lehetővé is teszi mások részvételét a fejlesztésben,
- ez a másik csoport akarja és képes befogadni a számára kezdeményezett fejlődést,
- a kevesek által kezdeményezett fejlődés mindenki más számára is a legmegfelelőbb,
- a társadalmilag és kulturálisan új dolgok egyben jobbak is, és a társadalom kimaradt rétegeinek szükségük van azokra (Stöhr 1981).

Bizonyítás nélkül is érzékelhető, hogy a fenti alapfeltételezések egyre kevésbé tarthatók. Az emberközpontú fejlesztés és különösen annak helyi fejlesztési változata térben is közelebb kerül az emberekhez. Innovációk nem csupán a centrumokban, hanem a cselekvés helyéhez közel is születnek.

Több mint 2000 helyi fejlesztési projekt, illetve azok összegző értékeléseinek áttanulmányozása¹ során rajzolódott ki a helyi és kistérségi fejlesztésekhez kapcsolódó innovációk keletkezésének néhány jellemzője. Ezek:

Az egyik legfőbb motiváló tényező a *területi elmaradottság vagy válsághelyzet* tudatosulása, a globalizációs kihívásokból adódó cselekvési kényszer felfogása. A relatíve jó helyzetben lévő és helyzetükkel elégedett, többre nem vágyó közösségek változtatási szándéka alacsony, vagy annak realizálásához nincs szükség a beavatkozás közösségi formáira, a vállalkozások a már ismert eljárásokkal képesek auto-

matikusan válaszolni az új szükségletekre. Az egyensúlytalanság érzékelése, illetve annak megelőzési szándéka indítja el a térségi megújítási törekvéseket. Az esettanulmányok zöme krízishelyzetben lévő térségekből származik. Ennek látszólag ellentmond, hogy az Amerikai Egyesült Államok-beli példák alapján a gazdagabb térségek inkább kedveznek az önerős fejlesztési kezdeményezéseknek és az ehhez kapcsolódó innovációknak, mivel ott a helyi vásárlóerő biztosabb háttérrel nyújt a belső piacra irányuló újító tevékenységekhez. Az esettanulmányok alapján azonban a helyi fejlesztési kezdeményezéseknek csak egy része tekinthető a belső piacra koncentráló önerős fejlesztésnek, valamint a tapasztalatok szerint a gazdagabb térségekben a globalizációs hatások erőteljesebb érvényesülése következtében relatíve kisebb a helyi termékek iránti kereslet.

A *térség méretének* is szerepe van a helyi fejlesztéshez kapcsolódó innovációk kialakulásában. A térség nem lehet túl kicsi, mert egyrészt ekkor hiányozhatnak azok a képességek, szakértelmek, amelyek szükségesek az újításhoz, másrészt a túl szoros kötődések, családi összefonódások meggátolhatják a kezdeményezések kibontakozását. Ugyanakkor a terület túl nagy sem lehet, mert a nagy közösségekben hiányoznak azok az emberi kötődések, melyekre szükség van a helyi fejlesztéshez.

Az innováció keletkezéséhez elengedhetetlen *kreatív ember* érkezik a térségen *belülről vagy kívülről*. Velük szemben feltétel, hogy értsék az akadémiai nyelvet, ugyanakkor erős helyismerettel és elkötelezettséggel rendelkezzenek. Nem véletlen, hogy a helyi fejlesztés újítói a lokálpatrióta értelmiségiek köréből kerülnek ki első sorban. Ugyanakkor a helyi fejlesztés során az újítás mindig *közösségi folyamat*. A kreatív egyének mellett a célcsoport is részt vesz az ötlet formálásában, ami speciális képességeket igényel a fejlesztőtől. A csapatmunka teszi lehetővé a tradicionális kultúra beépülését, a kor igényei szerinti megjelenítését, szükség esetén átdolgozását.

Az ötlet megvalósulásához a tervezőn felül a megfelelő hatáskörökkel rendelkező személyek és a végrehajtók bevonása is szükséges. A sikeres helyi fejlesztés *az innovátor – politikus – végrehajtó hármásának harmonikus együttműködésében* valósulhat meg. A harmónia biztosításának legkézenfekvőbb útja a három szerep egy egyénben való koncentrálása a szerepkörök eltérő személyiségigénye miatt nem járható.

Az újítás kidolgozásában segít az e téren *már elért tapasztalat*, a korábbi újítások dokumentációjának rendelkezésre állása. Az új termék, eljárás kitalálása és bevezetése könnyebben halad ott, ahol már ráéreztek ennek az ízére, rendelkeznek a háttérismeretekkel. Az innovatív projektek leőhelyén további újszerű projektek is találhatóak és azokban a korábbi innovációk elemei megjelennek.

A helyi problémára megoldást nyújtó ötlet formálódásában mások kezdeményezéseinek, a kapcsolódó technikai innovációk ismerete és az általános *információs háttér* biztosítottága kulcsszerepet játszik. A K+F infrastruktúra helyi fejlesztések esetében is elengedhetetlen része a könyvtár, a dokumentumtár és a világhálóra való kapcsolódást és a korszerű adatfeldolgozást lehetővé tevő informatikai eszközállomány.

A *fejlesztési források* a helyi fejlesztés mintatérsegeiben jellemzően szűkösek, ami részint a tőketakarékos megoldások irányába tolja a gondolkodást, részint az innovátortól nagyfokú elkötelezettséget kíván, hiszen újításáért anyagi javadalmaszra kevésbé számíthat. A külső forrásokért vívott verseny az új és új eredeti ötletek iránti igényt növeli, a versenyben lévőket egymás túllicitálására ösztönzi.

Az *elismerésnek*, a *hírnévnek*, a korábbi újítások sikerének az újabb innovációk kifejlesztésében erős motiváló ereje van.

A K+F tevékenység *nem hagyományos kutatóintézeti keretek* között, hanem a helyi fejlesztési szervezetekhez kapcsolódóan folyik. Ez a szervezet biztosítja az információs háttérrel, kereteket ad az ötletek közösségi formálásához, hatáskörrel rendelkezik a megvalósításhoz, képzésekkel, elismeréssel inspirálja az egyéneket az újító munkára.

Elválík egymástól, ugyanakkor egymást erősíti az innovatív helyi fejlesztési megoldások és az ezek során alkalmazott technológiai innovációk kérdése. Önmagában az is lehet újszerű, ha a máshol már létező technológiát az adott térségi feltételek között, a helyi viszonyokra adaptáltan alkalmazzák.

A *hagyományos K+F intézmény* közvetlen jelenléte helyett a velük való intenzív kapcsolat jelenik meg követelményként.

A helyi / kistérségi fejlesztéshez kapcsolódó innovációk terjedése

Az innovációk terjedését az információátvitelre lehet visszavezetni (*Hägerstrand* 1952). Az innovációk terjedésének útja követi az információs hálózatokat. Az információs társadalomban ezek a hálózatok egyre sűrűbb hálót képeznek, melyben a korábbi hierarchikus és egyirányú áramlással szemben az interaktív jelleg erősödik.

Az információk a gazdasági fejlődést abszolutizáló, „top-down” modellben inkább csak a hierarchikus, míg az emberközpontú modellben jelentősebb részben a szomszédsági kapcsolatokon keresztül terjednek (*Rechnitzer* 1994).

A *hierarchikus terjedés* magasan fejlett információs és kommunikációs rendszereket feltételez, és a centrumokban keletkező innovációk egy hierarchikus rend mentén futnak végig a perifériák felé. Az innováció irányítottan ér célba, az alkalmazók száma, annak dinamikája a technikai rendszerek végpontjaitól és áteresztő képességétől függ.

A *szomszédsági hatásokon alapuló terjedés* esetében a személyes kontaktusnak jut nagyobb szerep. A terjedés egyes fertőző betegségek járványainak analógiájára történik, az egymás mellett élő emberek az egyének közti érintkezések gyakoriságától függően veszik át egymástól az ismereteket, tárgyakat, eszközöket. Az innovációt megismerők, alkalmazók száma és a befogadásban részt vevő térségek nagysága dinamikusan növekszik. Az is előfordulhat, hogy az újdonságok a keletkezés helyétől elszakadnak, véletlenszerűen, valamely attól távoli ponton bukkannak fel ismét.

A két hatás egymással szoros kapcsolatban áll, a valóságban leginkább valamilyen kombinációban jelennek meg.

A helyi fejlesztés innovációinak terjedésében kiemelkedő szerepe van a különböző *támogatási rendszereknek*. A helyi fejlesztés külső forrásokra való ráutaltsága a támogatók által preferált innovációk átvételét gyorsítja. Világméreteken ilyen, a helyi fejlesztésre alapvető hatással bíró programok az OECD, az USAID és az Európai Unió programjai. Gyakran az általuk kínált támogatásokhoz való hozzáférés feltétele valamely bevált fejlesztési technika átvétele, illetve a támogatási rendszer eljárási szabályai a menedzsment számára közvetítenek új eljárásokat. Ezek a nagy rendszerek a monitoringon és a projekteredmények publikálásán keresztül a program során keletkezett innovációk hierarchikus terjesztésében is meghatározó szerepet játszanak.

Az új ötletek, a tapasztalatok széles körben való terjesztésének másik módja a helyi fejlesztők közötti közvetlen *kommunikáció*. Az ezt erősítő találkozók, képzések és információs rendszerek létrehozásában is gyakorta külső szervezetek vállalnak szerepet. Ugyanakkor a helyi fejlesztők önszerveződése is elindult. Úgy az USA-ban, mint Nyugat-Európában megalakultak és működnek a helyi fejlesztők szövetségei, melyek módszertani bázist és kommunikációs lehetőségeket biztosítanak tagjaik számára. A több országra kiterjedő európai szervezetek (ECOVAST, VIRGIL [francia, spanyol, német, belga, holland], EDEN [spanyol, francia, olasz, portugál, görög], „Hela Sverige Ska Leva” [svéd, dán, norvég]) mellett elindult a globális szerveződés is. Ezek a szervezetek hírleveleiken, honlapjukon, találkozóikon keresztül segítik az innovációk országhatárokon túli terjedését. Módszereikben közös a személyes kapcsolatok, a szomszédsági típusú terjedés preferálása. Csatornáikat ezek elősegítésére megfelelően építik ki.

A helyi fejlesztés innovációnak hierarchikus terjedését segíthetik az erre *specializált kutató, illetve technológiai központok*. Bár szinte mindenhol léteznek vidékfejlesztési, kisvállalkozás-fejlesztési, vagy önkormányzatokkal foglalkozó kutatóintézetek, ezek és a hagyományos K+F intézmények is a helyi fejlesztéshez csak közvetítőkön keresztül tudnak eljutni. Ilyen közvetítők lehetnek az ún. forrásközpontok. A *forrásközpontok* olyan innovációs térségi intézmények, ahol úgy a fejlesztéshez kapcsolódó külső piaci, technológiai, módszertani, finanszírozási információk, mint a térség belső helyzetét jellemző, a változások nyomán követésére alkalmas térségi adatbázis elérhető a fejlesztés szereplői számára. Szolgáltatásaikat információk anyagok terjesztésén, az adatbázishoz való hozzáférés, szaktanácsadás, képzés, tapasztalatcserre biztosításán keresztül biztosítják.

Az innovációk *térségen belüli* terjedésének kulcsa szintén az erős hálózatokban és a fogadóállomások kiépültében rejlik. Az innováció „hétköznapiasodásának”, a K+F műhelyekből való kikerülésének és a társadalom mind nagyobb szegmensében való kiterjedésének alapfeltétele a térségi innovációs potenciál fejlettsége, ezen belül az innovációs és a hálózati képességek széles körű elterjedése és az információáramlás technikai eszközeinek széles körben való elérhetősége.

A kistérségi innovációs potenciál összetevői

A *Hägerstrand*-féle innováció-terjedési modell a potenciális alkalmazók eltérő innovációs képességével számol (*Hägerstrand* 1952). A kibocsátótól távolodva csökken az információ megszerzésének valószínűsége. Az információ-átvétel valószínűségét azonban számos további tényező befolyásolja. Ezek együttesen alakítják a térség innovációs potenciálját.

Az innovációs potenciált az innovációs és a hálózati képességek határozzák meg, melyek összetevőit az 1. táblázat mutatja.

1. TÁBLÁZAT

*Az innovációs potenciált meghatározó innovációs és a hálózati képességek
(Innovation and Network Competencies Defining Innovation Potential)*

<i>Innovációs képességek</i>	<i>Hálózati képességek</i>
– nyitottság az új iránt	– reciprocitás (viszonosság)
– kreativitás	– bizalom mások iránt
– lelkesedés	– partneri együttműködési készség
– tanulási készség	– megerősítés képessége (erősítvén mások önbecsülését is)
– szervezőkészség	
– meggyőzőképesség	
– kezdeményezőkészség	
– nemzeti és nemzetközi kapcsolatok	

Forrás: Cooke 1995.

A fenti képességekről a térség emberi erőforrásaira vonatkozóan általában rendelkezésre álló adatok, úgymint a lakosok szaktudása, képzettségi szintje, foglalkozási tapasztalatai és társadalmi jellemzői, azaz életkor, etnikum és nemek szerinti összetétele, migrációja nem adnak átfogó képet. Az elérhető *népességstatisztikai adatokból* következtethetünk az innovativitásra, de csak nagyon közvetett és bizonytalan módon. A térségi innovációs potenciál megítéléséhez ezek az információk nem elegendők és értelmezésük sem egyértelmű.

A fenti képességek kistérségi szintű közvetlen mérése nehéz, csak *nagy mintavételű lekérdezéssel* lehetséges. Egyszerűbb a dolgunk, ha a kistérségi fejlesztésekben kulcsszerepet betöltő szervezetekre, azon belül is *a szervezeti magatartást meghatározó vezetők lekérdezésére koncentrálnunk*.

További közvetett információkat szerezhetünk, ha elfogadjuk, hogy a képességek alakulására a demográfiai összetételen és a fejlesztő szervezetek magatartásán túl az egyének innovációs képességeit, attitűdjét formáló *kultúráközvetítési intézményrendszer* van hatással. Az iskolarendszerű és az iskolarendszeren kívüli képzés és az önképzés feltételeinek kiépültsége, színvonala, a közvetített értékek alapvetően meghatározzák a lakosok innovativitását. A képzés intézményeinek egyenkénti és egymással való kapcsolatait feltáró vizsgálat az intézményekben fejleszteni kívánt és tudott készségek és az elvárt innovációs képességek összhangjáról ad áttekintést.

Az egyének innovativitása önmagában nem képes érvényesülni, ahhoz a társadalmi infrastruktúra további elemének, a *társadalmi hálózatoknak* a kiépültségére is szükség van. Az egyének innováció képességét összesítő társadalmi hálózatok tesszik képessé a helyi közösséget a közösségen belüli erőforrások mobilizálására és a külső szakértelemmel és információval való összekapcsolódásra.

Más megközelítésben az adaptációs képesség fő elemeit *Böhm Antal* a lakosság integráltsági fokában, a belső identitásban, a regionális helyzetben és a népesség összetételében ragadta meg. A leginkább hátrányos helyzetben e tekintetben az aprófalvak vannak, melyek lakossága erősen előregedett, helyi társadalmának minőségi összetétele leromlott, a lakosság utánpótlása elsorvadt. A kedvezőtlen adottságú és regionális helyzetű települések között is van azonban néhány, amelyik képes volt kitörni rossz helyzetéből. Ezekben a találékonyság, a helyzetfelismerés, az új körülményekhez való alkalmazkodás játszott sorsfordító szerepet (*Böhm* 1998).

A fentebb felsorolt innovációs képességekre épülnek az innovációk létrehozását, terjesztését és befogadását szolgáló struktúrák, úgymint:

- a tudományos és technológiai bázisok,
- a technológiai központok,
- a szakértői rendszer,
- a hálózatos információs szolgáltatások,
- a fejlett telekommunikációs eszközök,
- a nemzetközi porondra való belépéshez szükséges kapuszolgáltatások (*Rechnitzer* 1994).

A helyi / kistérségi fejlesztések innovációs struktúrái megjelenésükben és tartalmukban is kissé különböznek a hagyományos technikai-műszaki innovációs struktúráktól. A különbségek az innováció céljában, tárgyában, alanyában, finanszírozásában és földrajzi keretében meglévő, az előzőekben már ismertetett eltérésekből adódnak.

A *kistérségi fejlesztés tudományos és technológiai bázisai* részint a térségen kívül, kisebb részben a térségen belül található. A bázisok kiépülését erőteljesen befolyásolja a térség mérete és fejlettsége. Kistérségi keretek között az intézményesített kutatási szervezetek helyett inkább csak valamely eredendően más funkciójú intézmény keretében működő egyének, kisebb kutató csoportok jelennek meg. A kistérségi fejlesztő szakembereket foglalkoztató ügynökségek maguk is fejleszthetnek ki új eljárásokat, így ezek is működhetnek technológiai bázisként.

A térségben folyó kutatások kezdeményezői és megvalósítói is jöhetnek a térségen kívülről és belülről. A helyi fejlesztést elősegítő kutatások – a fejlesztés céljának és tárgyának megfelelően – az élet egészét átfogják. A térség stratégiai fejlesztési irányaitól és a választott módszerektől függően az ökológiai kutatásoktól az antropológiai, a pedagógiai és a helytörténeti kutatásokon keresztül a vegyészeti kutatásokig bármi előfordulhat.

A kistérségben a tudományos és technológiai bázisok jelenlétét leginkább a térséggel foglalkozó publikációkon keresztül lehet felderíteni. A könyvtári file-okból ezeket persze korántsem könnyű kikeresni, mivel gyakran nem önálló műben, ha-

nem eset- vagy háttér tanulmány formájában valamely tágabb munka részeként jelennek meg.

A másik lehetőség a potenciális szerzők felderítése, ami kisebb települések esetén néhány kulcsembert „hólabdaszerű” megkérdezésével könnyen járható, de nagyobb vagy több település esetén már problémás.

Kistérségi technológiai központként értelmezhetők a kistérségi forrásközpontok, ahol a helyi / kistérségi fejlesztés stratégiai irányából következő információigénynek megfelelő adatbázis áll a fejlesztők rendelkezésére. A technológiai központ szerepét a térség valamely iskolája is betöltheti, amennyiben az iskolarendszerű oktatáson túl infrastruktúráját az innovációk közvetítésére is használják. A kistérségi fejlesztő szervezet irodája szintén elláthat ilyen feladatokat. A forrásközpont minden esetben intenzív kapcsolatot tart fenn a tudományos és technológiai bázissal.

A forrásközpontként működő intézmények megismeréséhez a kistérségi fejlesztés bázis intézményeinek, így a kistérségi társulások és szövetségek, a munkaügyi kirendeltségek, a kamarai kirendeltségek, a vállalkozásfejlesztési irodák, a civil irodák és információs központok, valamint az iskolák tevékenységét kell áttekintnünk.

A *kistérségi szakértői rendszer* belső és külső szakértőket egyaránt magában foglal. Szakmai összetételében szintén a fejlesztés stratégiai irányaihoz és a helyi fejlesztés közösségi jellegéhez igazodik. A helyi fejlesztés sajátosságából adódóan a gazdasági és műszaki szakemberek mellett a helyi társadalom, a közösségek, a pszichológia szakértői is szerepet kapnak. A kimagasló szakmai ismeretek mellett alapos helyismeretre és az egymással folytatott rendszeres, az egyes területek közötti kölcsönhatásokat tudatosító párbeszédre is szüksége van a sikerre törekvő szakértőknek. Szakértői rendszerről csak az egyedi szakértők összehangolt tevékenysége esetén beszélhetünk. További fontos szempont az állandóság, illetve folyamatosság. A kistérségi munka jellegéből adódóan eredmények csak egymásra épülő cselekvések sorozatában érhetők el, fontos az előzmények és a többi beavatkozások ismerete. A projektekre koncentráló finanszírozási rendszer azonban a szakértők folyamatos alkalmazását nem teszi lehetővé, csak a szakértő elhivatottsága esetén sikerül hosszú távú, folyamatos szakmai segítséghez jutni.

A kistérségi szakértői rendszer felállítása és működtetése a kistérségi fejlesztő szervezetek feladata. A szakértői listák és a tevékenység intenzitására, kiterjedtségére és eredményességére utaló mutatók a forrásközpontok vizsgálatával egyidejűleg gyűjthetők be az ott említett szervezetektől.

A *kistérségi információs hálózatok* léte, működésének színvonala kisebb részben technikai eszközök, nagyobb részben a társadalmi háttér kérdése. Legkönnyebben a hálózatos infrastruktúra által kirajzolt rendszerek rajzolhatók meg, ám ezek nem fedik fel a térségen belüli valós információs kapcsolatokat. Ezeket csak a szociológia hálózatkutatói eszközeivel tárhatjuk fel. Előbb vagy utóbb minden kistérségi szerveződés próbálkozik saját információs rendszere kialakításával. Ami miatt ezek – a magyarországi példák alapján – csak kevés ízben lettek sikeresek, az az, hogy

kizárólag a technikai feltételek megteremtésére koncentrálnak, és nem törődnek a rendszer társadalmi beágyazásával. Hálózattá szervezni csak közös érdekekkel, érdeklődéssel rendelkező és ugyanazon nyelvet beszélő egységeket lehet. Az információs rendszer tartalmát és formáját ezeknek megfelelően kell alakítani. A kistérségi munka jellegéből adódó követelmény az interaktivitás, az adatbázis közös bővítésének és a horizontális partnerségi kapcsolatokon alapuló párbeszéd folytatásának lehetősége. Az információs rendszert pusztán létezésén túl, kiterjedtsége és az egyes felhasználók részéről a használat gyakorisága minősíti.

A kistérség telekommunikációs eszközállománya a belső információs rendszer működésére és a külső információs rendszerekhez való kapcsolódásra egyaránt kihat. Az információs társadalomhoz közeledvén a területi esélyek egyik legfontosabb tényezőjévé lép elő a vezetékes és a mobil telefon, a műholdas és a kábel televízió, az Internet hálózathoz való kapcsolódás lehetősége, gyorsasága, minősége és ára. Az elérhető szolgáltatásokon túl a szolgáltatásokat igénybe vevők körének nagysága és összetétele is minősíti a térség innovativitását.

A kistérség kapuszolgáltatásai közé a határátkelőkön túl az idegenek tájékoztatását, valamint a térségből kimenő információk célba juttatását és terítését szolgáló, célzó szolgáltatások tartoznak. A nemzetközi megjelenéshez természetesen fejlett idegen nyelvű kommunikációs képességre van szükség.

A kapuszolgáltatások minősítése a térségi PR kiadványok mennyiségének és minőségének, a médiajelenlét, az elektronikus honlapok, a térségbe érkezőket fogadó tájékoztatási rendszer vizsgálatán keresztül lehetséges.

A leírtak alapján a térségi innovációs potenciál az innovációs képességekre utaló és az innovációs struktúrákat jellemző mutatók alapján értékelhető. Kiss István település-együttesek egybevetésére kidolgozott rendszerét (Kiss 1996) az innovativitásra leszűkítve, illetve továbbgondolva, adódik a kistérségek innovációs potenciál szerinti összehasonlításának lehetősége.

A kistérségi innovációs potenciál fenti mutatórendszer alapján kidolgozott alapjelzőszámai és az azokból képzett összesített mutatószámok alapján elkészíthető a kistérségek innovációs helyzetképe, ami alkalmas a térségek egymással való és ugyanazon térség különböző időmetszetekben felvett állapotának összevetésére. Ez utóbbi lehetőséget ad a fejlesztés hatására bekövetkezett elmozdulások jelzésére, ami a térségi innovációs stratégiák monitoringjában kap különös jelentőséget.

Kistérségi innovációs stratégiák kidolgozása

A kistérségi innovációs stratégiák kidolgozásában a fő cél a kistérség innovációképességének erősítése. A fejlett innovációképesség jelentheti az egyetlen garanciát a globalizációs folyamatokhoz való alkalmazkodásra, a globális folyamatok lokális szinten megjelenő kihívásainak való megfelelésre.

Az előző fejezetben kifejtettek alapján a kistérségek innovativitásának erősítése a harmonikus demográfiai struktúra kialakulásának ösztönzése és a szervezeti maga-

tartás alakítása mellett a kultúrákövetítés intézményei, a társadalmi hálózatok és az innovációs struktúrák fejlesztésével érhető el.

A stratégia kidolgozásának lépései:

A) A stratégia előkészítése

– Térségi konszenzus kiépítése

Konszenzus-teremtő megbeszéléseken érendő el, hogy a térség fejlesztésében kulcsszerepet betöltő intézmények képviselői értsenek egyet abban, hogy hogyan értelmezik az innovációt, mit tartanak annak központi kérdéseinek, legfontosabb jellemzőinek és összetevőinek.

– Szükségletek elemzése

Aktív konzultációs fázisban megtörténik a térségben lévő vállalkozások innovációs tevékenységének bővítéséhez szükséges feltételek, illetve azok akadályozó tényezőinek feltárása. Az akadályok feltárásával egyidőben, pl. ötletbörze alkalmazásával a korlátok mérséklésére is születnek javaslatok.

– Trendvizsgálat

A nemzeti és nemzetközi innovációs környezet elemzését és a legfontosabb technológiai és ipari trendek vizsgálatát a lehetőleg térségen belüli szakemberek szektorális és a témaköröket átfogó horizontális bizottságokban végezhetik. A csoportmunka egyúttal a térség oktatási- és egyéb közintézményei, valamint a magánszféra közötti kapcsolatok kialakításához is keretet szolgáltat. A kirajzolódó trendek alapján szintén javaslatok születnek.

– Kínálatelemzés

Az innovációs tevékenységet támogató szolgáltatások között részletesen elemzendők a finanszírozás, a kutatás, az oktatás és szakképzés, a fizikai infrastruktúra, az információ szolgáltatás és a szaktanácsadás helyzete, erős és gyenge pontjai.

B) Stratégiaformálás

A stratégia és annak végrehajtása a program legnehezebb része. A stratégia megfogalmazását számos gyakorlat előzheti meg. A stratégia alkotó „brainstorming” találkozókra vehet részt, a programban érintett szervezetek belső fórumokat tarthatnak, ahol reagálhatnak az őket érintő illetve általuk végzett, a programban szereplő tevékenységekre, a programban szereplő szervezetek képviselői megvitathatják a program legfontosabb beavatkozási területeit.

– Jövőkép alkotása és prioritások meghatározása

A stratégia alkotó csoport rövid, tömör formában megfogalmazza a stratégia alapjául szolgáló víziót és a stratégia megfelelő mederbe terelését célzó, az előkészítés során kikristályosodott útmutató alapelveket.

– Stratégiai területek meghatározása

Az iránymutató alapelvek figyelembevételével választják ki az előkészítés során felvetődött javaslatokból a legfontosabb beavatkozási pontokat. Ezek a kínálatelemzésnél felsorolt területek valamely csoportját érintik.

A megcélzott intézkedések között – a helyi adottságoktól függően – szerepelhet például:

- az előregetést megállító és az iskolázottsági színvonalat is javító népességbetelepülések támogatása,
- az iskolarendszer átfogó megújítása,
- az élethosszig tartó tanulás intézményi feltételeinek megteremtése, javítása,
- szemléletformáló képzések indítása,
- a kistérség stratégiai kérdéseivel foglalkozó, a helyi szereplőkkel folyamatos kapcsolatban lévő tudományos és technológiai bázisok térségen belüli vagy azon kívüli megteremtése,
- kistérségfejlesztési forrásközpontok (technológiai központok) kialakítása,
- kistérségi szakértői rendszer kiépítése és működtetése,
- információs hálózat kiépítése és működtetése,
- fejlett telekommunikációs eszközök kistérségi elterjedésének ösztönzése,
- a nemzetközi porondra való belépéshez szükséges „kapuszolgáltatók” (tájékoztatók, PR) fejlesztése.

Az alulról építkező innovációs stratégiák kidolgozásának és megvalósításának legfontosabb feltételei

Az alulról vezérelt fejlődés filozófiájának elfogadása, a meghatározó értékrenddel való találkozása

Még, ha a területfejlesztés elméleti szakemberei körében egyre szélesebb körben elfogadott és kívánatosnak tartott az alulról vezérelt fejlesztési stratégiák követése, a területfejlesztés napi gyakorlatában tevékenykedők között azonban továbbra is uralkodó maradhat a gazdasági növekedést előtérbe állító fejlődésfelfogás. A fejlesztés helyi aktorai közül pedig számosan, bár szavakban a helyi döntéshozásnak egyre nagyobb teret szeretnének engedni és hangoztatják a helyi sajátosságok figyelembe vételének fontosságát, a fejlesztés technikái közül – a korábbi korszakokban meggyökeresedett értékrendnek megfelelően – a nagy, az állami redisztribúció segítségével megvalósítandó, a csúcstechnológiát meghonosító, kívülről vezényelt projektekre vágnak. Különösen igaz ez az elmaradott térségekben, ahol nem a fejlődés sajátosságait szeretnék megváltoztatni, hanem „csupán” most már ők szeretnék annak kedvezményezettjeivé válni.

Közös motiváció a változtatásra, közös cselekvésre

A kistérségi fejlesztő szervezetek spontánnak nevezhető fejlődése mutatja, hogy általában a legszegényebb térségekben jutottak el leghamarabb a közösségek a változtatás szükségességének felismeréséhez. Ugyanakkor a fejlettebb térségekben, ahol az egyéni boldogulásra nagyobb lehetőségek adódtak, kevesebb motivációval rendelkeztek a közös cselekvésre.

A szegény térségek lakosai gyakorta a passzív ellenállást, a csendes belenyugvást, vagy éppen a térség elhagyását, a menekülést választják. Az elmaradott térségekben a nagyobb motiváció ellenére is komoly munka szükséges a „hadrafoghatók”, a helyi fejlesztési tevékenységekben aktív részvételt vállaló személyek felderítéséhez, hatékony cselekvésük szervezéséhez. Végül is – mint több térség példája is mutatja – az állampolgárok egy része hajlandó tevőlegesen bekapcsolódni a fejlesztési folyamatokba, sőt kész annak vezérlésére is. Ez az aktív mag közösségfejlesztési technikákkal hólabdászerűen növelhető. A legelmaradottabb, az intenzív elvándorlás miatt többszörösen kontraszelektált népességű térségben is óriási emberi tartalékok rejlenek.

Ismeretek: tudni, mit és hogyan tegyenek

A már elindult közösségek legnagyobb problémája az információ és ismerethiány. Az alulról vezérelt fejlesztés egyik alapvető sajátossága, hogy minden közösség esetében más és más formát öltenek. A közösségeknek minden esetben maguknak kell kitalálniuk a saját helyzetükben leginkább megfelelő megoldásokat. Minden helyi kezdeményezés így önálló innovációnak tekinthető. A közösség innovatív képessége képzésekkel, tréningekkel, más térségek példáinak és tapasztalatainak megismertetésével, valamint külső szakértők bevonásával fejleszthető.

A szolidaritás működése

Azokban a legszegényebb térségekben, ahol már nincs mit veszteni, irigyelni, viszonylag jól működik a szolidaritás. A szomszédok közötti torzsalkodás, féltékenység azonban ma még sok fejlesztő szervezet mindennapjait beárnyékolja, és veszélyezteti a fejlesztés sikerét.

A kormányzati irányítási rendszer általános sajátosságai

A hagyományosan centralizált állam irányítási kereteit nehéz áttörni. A civil szervezetek helye, szerepe a magyarországi fejlődési folyamatok tisztázásában még abszolút tisztázatlan. Megjelentek azonban a relatíve független települési önkormányzatok a területi irányítási rendszerben. Az önkormányzatiság elvének érvényesítése kétségkívül kedvez az alulról építkezésnek, de a pénzügyi lehetőségek szűkössége, a költségvetés erősen redistributív, ugyanakkor az alapfunkciók ellátására koncentrált elosztási rendszere miatt az önkormányzati fejlesztések szabadsága, a helyi erőforrásokra épülő stratégiák megvalósításának lehetősége ugyancsak korlá-

tozott. Arra maximum a legfejlettebb települések vállalkozhatnának sikerrel. Mások számára pályázati úton érhető el kiegészítő forrás. A pályázati rendszer azonban eleve feltételez bizonyos „készültségi állapotot”, helyi anyagi és szellemi forrásokat. Ezek hiányában a kapcsolati tőke szerepe erősödik fel, ami eltereli a figyelmet a többi helyi erőforrásról is.

Az alulról építkezés esélyeit a minisztériumok pozíciófélése, ebből eredő egy mással való torzsalkodása is akadályozza.

Inspiratív és következetes kormányzati területpolitika

Az 1996-ban elfogadott területfejlesztési törvény elvekben szabad utat enged az alulról építkezésnek, a helyi kezdeményezéseken nyugvó területpolitika kibontakozásának. Az európai szellemű törvény megvalósítása során azonban több olyan tendencia is kibontakozott, ami éppen, hogy gátolja ezeknek a kívánatosnak tartott folyamatoknak a felerősödését. Mindenekelőtt a kistérségi szerveződések spontán létrejöttét siettető statisztikai vonzaskörzetenkénti társulás-alakításokat kell kiemel-nünk. A társulások alakulásának felülről való vezéreltsége, ha a társulásokat a terü-letpolitika intézményrendszere egy elemének tekintjük, önmagában még nem jelen-tene gondot. A gond akkor jelentkezik, mikor ezeket a kreált társulásokat a helyi kezdeményezések érvényre jutásának egyetlen és kizárólagos formájának kezdik tekinteni, kirekesztve és ellehetetlenítve ezzel a valóban alulról szerveződő fejlesztő közösségeket.

Másik gondot a területi tervezés problémái jelentik. Részben, mert a rendszervál-tásban teljesen szétesett szakmát kell újraszervezni, részint mert ez az újraszervezés nem történhet a korábbi sémák szerint. A helyi közösségek tervezési szabadságának elismerése komoly módszertani kihívás elé állítja a tervezőket, és a különböző szin-tű tervek egyeztetési mechanizmusa, abban az alulról induló kezdeményezések megjelenítésének módja sem kidolgozott.

Gazdasági társaságok érdekeltiségének megtalálása

Mint a korábbi fejlesztési stratégiák kulcsszereplőinek nyilvánvalóan érdekes a nagyvállalkozói szféra viselkedése. Az elmaradott térségek egyik legfőbb sajátos-sága azonban, hogy nincs jelen nagyvállalkozás, így közvetlen konfliktushelyzet sem alakul ki. Regionális szinten, ha nem sikerül a helyi vonzerők feltárásában és fenntartható hasznosításában való érdekeltiséget elfogadtatni, már jelentkeznak az érdekkülönbségekből és az eltérő érdekérvényesítési képességből adódó problémák.

Országos hálózatok kialakulásának esélye

A helyi fejlesztés sem lehet elszigetelt. Az említett érdekérvényesítő képesség erősítése, a szakszerűség biztosítása, az innovációk terjeszthetősége és a nagyobb térségi programok megvalósítása megköveteli a helyi, illetve kistérségi fejlesztő szervezetek hálózatainak kialakulását.

Az országos hálózat működésének is alapvető feltétele a szervezetek, térségek közötti szolidaritás működése. A partneri viszony kialakulását gátolja a fejlesztő szervezetek központi forrásoktól való függősége és ebből eredően a közöttük lévő, a fejlesztési forrásokért vívott verseny erősödése.

Külső segítők attitűdváltása

A külső segítők felkészültsége és elérhetősége kulcsfontosságú a tárgyalt folyamatban. A fejlesztés ezen módja azonban tőlük is másféle tudást, és főként más feladatértelmezést kíván. Munkájukban megnő a csoportépítés, a közösségfejlesztés, a kommunikáció és a beleélés, a térséggel való azonosulás képességének jelentősége.

Összegzésként kiemelhetjük, hogy a közelmúltban kidolgozott komplex, vidékfejlesztési, vagy éppen gazdaságfejlesztési kistérségi stratégiák után időszerű nagyobb figyelmet fordítani a humán tényezőkre minden eddiginél erősebben koncentráló kistérségi innovációs stratégiák megalkotására. Ez új szemléletet követel az innovációkkal már korábban foglalkozó, annak főként technikai aspektusaira figyelő szakemberektől, a folyamatos megújuló képesség helyett inkább a szektorális problémákra figyelő tervezőktől, és a kistérségi fejlesztések tárgyi eszközök fejlesztésére szűkített kormányzati támogatását irányítóktól egyaránt. Az új szemlélet alapeleme az innováció fogalom és az innovátorok körének kiszélesítése, a folyamat „hétköznapiasodásából” adódóan az innovációk keletkezési és alkalmazási helyének minden eddiginél erősebb közelítése.

Jegyzet

¹ A fejlődő országokban a hatvanas, az Amerikai Egyesült Államokban a hetvenes, Nyugat-Európában a nyolcvanas, Magyarországon a kilencvenes évektől elindult helyi fejlesztési akciók mára esettanulmányok ezreit hozták magukkal. Sajnos a helyi fejlesztés egyik jellemzője, hogy a dokumentáció hiányos, a megvalósult fejlesztéseknek csak töredéke követhető esettanulmányok formájában és még kevesebb az ezek általános vonásainak megállapítására törekvő szintetizáló mű. Jelen tanulmány megállapításainak háttereként mintegy 2200 helyi fejlesztési projektet tekintettünk át az irodalomjegyzékben szereplő források szerint. Közülük hétszázhoz áll rendelkezésünkre részletes (legalább 1–2 oldalas) leírás, a többinek néhány, szintetizáló elemzésekben feldolgozott paraméterét ismerjük. Ez utóbbiak közé sorolható magyarországi vizsgálatunk is, amikor a 110 kistérségi szervezetnél felszínre került 834 projektnek csak a „műfaját”, támogatóját és költségét tudjuk.

Az adatbázisban szereplő projektek kb. 2/3-a kistérségi, a többi egy településen belül marad. A vizsgált projektek sokszínűségük ellenére is számos hasonlóságot mutatnak. A legfőbb közös vonás a helyi részvétel és kezdeményezés. A kistérségi és a települési projektek között éles elhatárolás a fejlesztés, illetve az innovációk lényegét (célját, tárgyát) tekintve nem tehető, ezért együtt használjuk a területfejlesztésben lokálisnak tekinthető kistérségi és a helyi fejlesztés fogalmakat.

Irodalom

- Böhm A. (1998) A helyi társadalomfejlődés dilemmái. – *A Falu*, 3. 39–44. o.
- Camagni, P.R. (1992) *The concept of innovative milieu and its relevance for public policies in European lagging regions*. Paper presented at the 4th Word Congress of RSA, Palma de Mallorca.
- Campbell, M. at all. (1995) *LEDA Circuit on Local Labor Market Management*.
- Cooke, P. (1995) *Planet Europe: Network Approaches to Regional Innovation and Technology Management*. – *Technology Management*, 2. 18–30. o.
- Employment in Europe*. Comission of the European Communities.
- Esman, M.I.–Uphoff, N.T. (1984) *Local Organisations – Intermediaries in Rural Development*. Cornell University Press, Ithaca–London.
- Flora, J.L.–Gale, E.–Schmidt, F.E.–Green, G.p.–Flora, C.B. (1995) *From the Grassroots: Case Studies of Eight ural Self-Development Efforts*. Agriculture and Rural Economy Division, Economic Reseach Service, U.S. Department of Agriculture. Staff Report No. AGE9313. Washington.
- Hägerstrand (1952) *The Propagation of Innovation Waves*. Lund Studies in Geography, Gleerup.
- INFO LEADER (1997/98/99) www.rural-europe.aeidl.be/infolead/intro-en.htm
- Innovative Actions/ www.rural-europe.aeidl.be/rural-en/action/
- Joeger, H. (1994) *Rural Development Initiatives in England and Wales*. Q 307.720941 JAE.
- Johnston, R.J. (ed.) (1986) *The Dictionary of Human Geography* 2nd ed. Blackwell, Oxford.
- Kiss I. (1996) *Település(együttesek) vizsgálata és egybevetési módszertana*. Polgári Tanácsadó Szolgálat, Budapest.
- Macfarlane, R.–Laville, J.L. (1992) *Developing Community Partnerships in Europe, New ways of meeting social needs in Europe*. The Directory of Social Change and The Calouste Gulbenkian Foundation, London.
- Matolcsy Gy. (szerk.) (1998) *A hagyományos iparágak innovációja vidéken*. Növekedéskutató Intézet, Budapest.
- OECD (1990) *Local Initiatives for Employment Creation*.
- OECD (1993) *Partnerships: The key to job creation Experiences from OECD Countries*.
- Perroux, F. (1964, 1972) *Nemzeti függetlenség és a kölcsönös gazdasági függés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Rechnitzer J. (1994) *Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához*. MTA RKK, Győr–Pécs.
- Shrage, E. (1997) *Community Economic Development In Search of Empowerment*. Black Rose Books No. AA254
- Stöhr, W.–Taylor, D.R. (eds.) (1981) *Development from Above or Below? The Dialectics of Regional Planning in Developing Countries*. John Wiley and Sons, Chichester–New York–Brisbane–Toronto.
- Stöhr, W.B. (1987) A területfejlesztési stratégiák változó külső feltételei és új koncepciói. – *Tér és Társadalom*, 1. 96–113. o.
- Synthesis of „defining the Challenges”*. (1998) Index and analysis of 245 community economic development and local development initiatives. The 1998 Global Meetings on Community Economic Development Sherbrooke (Quebec, Canada) October 22–24. 1998.
- www.inforegio.org

INNOVATION IN THE DEVELOPMENT OF SMALL REGIONS

ÉVA G. FEKETE

The importance of innovation strategies aiming at strengthening the ability of continuous renewing is appreciating in the development of small regions towards the knowledge society. The interpretation of innovations and their spreading in bottom-up development is different from their appearance in the traditional top-down development models. Therefore new considerations and methodologies appear in the determination of innovation potential and innovation strategies of small regions. Local, as well as national and regional actors in the process of regional policy elaboration have to pay attention to these factors.